ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

ELEKTRON TA'LIM TIZIMIDA TALABALAR NATIJALARINI BASHORATLOVCHI INTELLEKTUAL MODUL YARATISH.

Umarov Bekzod Azizovich
Farg'ona davlat universiteti
Amaliy matematika va informatika kafedrasi dotsenti
ubaumarov@mail.ru
Xomidova Mohichexra Axrorjon qizi
Farg'ona Davlat Universiteti talabasi
mohiyusufova4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada elektron ta'lim tizimlarida talabalar o'quv natijalarini oldindan bashoratlash masalasi va ushbu muammoni hal etishga qaratilgan intellektual modulni yaratish yondashuvi bayon etiladi. O'tkazilgan tajribalar natijasida taklif etilgan intellektual modul talabalarning o'zlashtirish darajasini yetarli aniqlik bilan bashorat qila olishi ko'rsatildi. Olingan natijalar elektron ta'lim tizimlarida erta ogohlantirish mexanizmlarini joriy etish, individual yondashuvni kuchaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlarini yaratadi.

Kalit so'zlar: elektron ta'lim, talaba natijalari, bashoratlash, intellektual modul, mashinaviy o'rganish

ANNOTATION

The article describes the problem of predicting student learning outcomes in e-learning systems and the approach to creating an intelligent module aimed at solving this problem. As a result of the experiments, it was shown that the proposed intelligent module can predict the level of student learning with sufficient accuracy. The results obtained create opportunities for introducing early warning mechanisms in e-learning systems, strengthening an individual approach, and improving the quality of education.

Keywords: e-learning, student outcomes, prediction, intelligent module, machine learning

АННОТАЦИЯ

В статье описывается проблема прогнозирования результатов обучения студентов в системах электронного обучения и подход к созданию интеллектуального модуля, направленного на решение этой проблемы. В результате экспериментов было показано, что предложенный интеллектуальный модуль способен прогнозировать уровень обучения студентов с достаточной точностью. Полученные результаты открывают возможности для внедрения механизмов раннего предупреждения в системах электронного обучения, усиления индивидуального подхода и повышения качества образования.

Ключевые слова: электронное обучение, результаты обучения студентов, прогнозирование, интеллектуальный модуль, машинное обучение

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida yangi yondashuvlarning shakllanishiga olib keldi. Elektron ta'lim tizimlari bugungi kunda o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanib, bilimlarni yetkazish, nazorat qilish va baholash jarayonlarini

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Bunday tizimlar orqali talabalar faolligi, topshiriqlarni bajarish ketma-ketligi, test natijalari va baholar kabi turli xil o‘quv ma’lumotlari muntazam ravishda shakllanadi. Ushbu ma’lumotlar o‘quv jarayonining joriy holatini baholash bilan bir qatorda, talabalarning kelajakdagi akademik natijalarini bashoratlash uchun ham muhim axborot manbai hisoblanadi.

Amaldagi elektron ta’lim platformalarida talabalarning o‘zlashtirish darajasi ko‘pincha yakuniy baholar yoki oraliq nazorat natijalari asosida aniqlanadi. Bunday yondashuv talabaning bilim darajasidagi pasayishni erta bosqichda aniqlash imkonini to‘liq ta’minlamaydi. Natijada o‘quv jarayonida yuzaga keladigan muammolar kech aniqlanib, ularga mos pedagogik choralarni ko‘rish murakkablashadi. Masofaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi bevosita muloqot cheklangani sababli, talabaning real holatini baholash yanada dolzarb masalaga aylanadi.

Sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim sohasida ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini kengaytirmoqda. Talabalar faoliyatiga oid tarixiy ma’lumotlar asosida ularning kelajakdagi o‘zlashtirish darajasini prognoz qilish erta ogohlantirish mexanizmlarini yaratish, individual ta’lim yondashuvlarini shakllantirish va o‘quv jarayonini moslashtirishga xizmat qiladi. Bunday intellektual modullar o‘qituvchilar uchun tahliliy vosita sifatida, ta’lim muassasalari uchun esa ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan strategik qarorlarni qo‘llab-quvvatlovchi mexanizm sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Talabalar natijalarini bashoratlovchi intellektual modulni yaratish elektron ta’lim tizimlarining funksional imkoniyatlarini kengaytiradi hamda o‘quv jarayonini yanada samarali tashkil etishga zamin yaratadi. O‘quv faoliyatiga oid turli ko‘rsatkichlarni kompleks tahlil qilish orqali talabalar xavf guruhini aniqlash, o‘z vaqtida yordam ko‘rsatish va ta’lim natijalarini yaxshilash imkoniyati yuzaga keladi. Shu sababli, elektron ta’lim tizimlariga intellektual bashoratlash mexanizmlarini joriy etish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Talabalar natijalarini bashoratlash jarayoni ma’lumotlarga asoslangan yondashuvni talab etadi. Shu sababli intellektual modulni yaratishda elektron ta’lim tizimida shakllanadigan o‘quv ma’lumotlari asosiy manba sifatida qaraladi. Mazkur yondashuv talabalar faoliyatini raqamli ko‘rsatkichlar orqali ifodalash, ularni qayta ishlash va mashinaviy o‘rganish algoritmlari yordamida prognozlash imkonini beradi. Metodologiya bir necha ketma-ket bosqichlardan iborat bo‘lib, har bir bosqich modelning umumiy aniqligi va ishonchliligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchi bosqichda ma’lumotlar to‘planadi va shakllantiriladi. Elektron ta’lim tizimidan olingan ma’lumotlar talabalar faolligi va o‘zlashtirishini tavsiflovchi ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu ko‘rsatkichlarga platformaga kirishlar soni, topshiriqlarni topshirish chastotasi, topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish holati, test natijalari hamda oraliq va yakuniy baholar kiradi. Ma’lumotlar real qiymatlar, diskret baholar va vaqtga bog‘liq ko‘rsatkichlar ko‘rinishida ifodalanadi. Keyingi bosqichlarda ushbu ma’lumotlar tahlil qilish uchun yagona strukturaga keltiriladi.

Ikkinchi bosqichda ma’lumotlarni oldindan qayta ishlash amalga oshiriladi. Bu jarayonda yetishmayotgan qiymatlar aniqlanadi va mos usullar orqali to‘ldiriladi, shovqinli ma’lumotlar filtrlanadi hamda barcha ko‘rsatkichlar bir xil masshtabga keltiriladi. Normalizatsiya jarayoni quyidagi ifoda orqali amalga oshiriladi:

$$x' = \frac{x - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}$$

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

bu yerda x— boshlang‘ich qiymat, $x_{\min}$va $x_{\max}$— mos ravishda minimal va maksimal qiymatlar, x'— normallashtirilgan ko‘rsatkichni bildiradi. Ushbu jarayon algoritmlarning tezroq va barqaror ishlashini ta’minlaydi.

Uchinchi bosqichda bashoratlash uchun muhim bo‘lgan belgilar tanlanadi. Belgilar to‘plami talabaning o‘quv jarayonidagi xulq-atvori va akademik faolligini maksimal darajada aks ettirishi lozim. Belgilar tanlash jarayonida statistik tahlil va korrelyatsiya bahosi qo‘llaniladi. Maqsadli o‘zgaruvchi sifatida talabaning yakuniy o‘zlashtirish darajasi olinadi va u klassifikatsiya yoki regressiya masalasi ko‘rinishida ifodalanadi. Agar natija toifalarga ajratilsa, masala klassifikatsiya sifatida qaraladi, uzluksiz qiymatlarda baholansa regressiya yondashuvi qo‘llaniladi.

To‘rtinchi bosqichda mashinaviy o‘rganish modeli quriladi. Klassifikatsiya masalasi uchun logistika regressiyasi asosiy modellaridan biri sifatida tanlanadi. Ushbu model talabaning muvaffaqiyatli yoki xavf guruhiga tushish ehtimolini quyidagi funksiya orqali aniqlaydi:

$$P(y = 1 \mid x) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \cdots + \beta_n x_n)}}$$

bu yerda $x_1, x_2, \ldots, x_n$ — tanlangan belgilar, β_i — model koeffitsientlari hisoblanadi. Murakkab bog‘liqliklarni aniqlash uchun qaror daraxtlari va tasodifiy o‘rmon (Random Forest) algoritmlaridan ham foydalaniladi. Ushbu algoritmlar nolinear bog‘lanishlarni aniqlashda yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, belgilar o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni hisobga oladi.

Beshinchi bosqichda modelni baholash amalga oshiriladi. Ma’lumotlar o‘quv va test to‘plamlariga ajratiladi. Model samaradorligi aniqlik (Accuracy), aniqlik darajasi (Precision), qamrov (Recall) va F1-ko‘rsatkichlar orqali baholanadi. Aniqlik ko‘rsatkichi quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$Accuracy = \frac{TP + TN}{TP + TN + FP + FN}$$

bu yerda TP— to‘g‘ri bashorat qilingan ijobiy holatlar, TN— to‘g‘ri bashorat qilingan salbiy holatlar, FPva FN— mos ravishda noto‘g‘ri bashoratlar sonini bildiradi. Ushbu mezonlar yordamida eng samarali model tanlanadi.

Natijada taklif etilgan metodologiya elektron ta’lim tizimlarida talabalar faoliyatini chuqur tahlil qilish, ularning kelajakdagi natijalarini oldindan baholash va erta ogohlantirish mexanizmlarini shakllantirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv intellektual modulni real ta’lim muhitiga joriy etish uchun mustahkam texnik asos yaratadi.

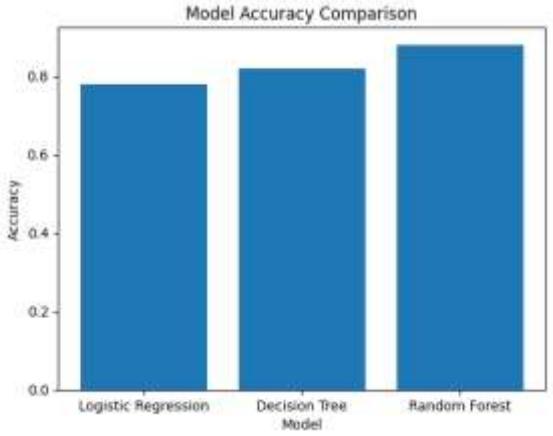
Taklif etilgan intellektual modul samaradorligini baholash maqsadida elektron ta’lim tizimidan olingan real o‘quv ma’lumotlari asosida tajribalar o‘tkazildi. Ma’lumotlar to‘plami o‘quv va test qismlariga ajratildi hamda bir nechta mashinaviy o‘rganish algoritmlari yordamida talabalar natijalarini bashoratlash amalga oshirildi. Tajriba jarayonida logistika regressiyasi, qaror daraxti va tasodifiy o‘rmon algoritmlarining natijalari o‘zaro taqqoslandi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, barcha modellar talabalar natijalarini ma’lum darajada aniqlik bilan bashoratlay oldi, biroq ularning samaradorligi sezilarli darajada farq qildi. Logistika regressiyasi modeli sodda tuzilishga ega bo‘lishiga qaramasdan, barqaror va tushunarli natijalar berdi. Ushbu model asosan chiziqli bog‘liqliklarni yaxshi aniqladi va talabaning xavf guruhiga tushish ehtimolini baholashda yetarli aniqlikni ta’minladi. Biroq murakkab va nolinear bog‘lanishlar mavjud bo‘lgan holatlarda uning imkoniyatlari cheklanganligi kuzatildi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

Qaror daraxti modeli belgilar o‘rtasidagi nolinear munosabatlarni aniqlashda yaxshiroq natijalar ko‘rsatdi. Ushbu model talabalarning faollik darajasi, topshiriqlarni topshirish vaqti va test natijalari o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniq ifodalashga muvaffaq bo‘ldi. Shunga qaramasdan, ayrim holatlarda modelning ortiqcha moslashuvi kuzatilib, test ma’lumotlarida aniqlik pasayishi qayd etildi.

Eng yuqori natijalar tasodifiy o‘rmon algoritmi orqali olindi. Ushbu model bir nechta qaror daraxtlari asosida ishlashi sababli tasodifiy xatoliklarni kamaytirdi va umumiy bashorat aniqligini oshirdi. Tajriba natijalari ushbu model talabalarning yakuniy natijalarini bashoratlashda eng muvozanatli ko‘rsatkichlarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Aniqlik, aniqlik darajasi va qamrov mezonlari bo‘yicha tasodifiy o‘rmon modeli boshqa algoritmlardan ustun natijalarni namoyon etdi.

1-jadval. Turli mashinaviy o‘rganish modellarining samaradorlik ko‘rsatkichlari

Model	Accuracy	Precision	Recall	F1-score
Logistic Regression	0.78	0.75	0.73	0.74
Decision Tree	0.82	0.80	0.79	0.79
Random Forest	0.88	0.86	0.85	0.85

Natijalar jadval ko‘rinishida ifodalanganda, tasodifiy o‘rmon modelining aniqlik ko‘rsatkichi eng yuqori qiymatga ega ekani yaqqol ko‘zga tashlanadi. Grafiklar orqali tasvirlanganda esa, ushbu modelning barqarorligi va noto‘g‘ri bashoratlar sonining nisbatan kamligi aniq namoyon bo‘ladi. Shuningdek, grafik tahlil talabalar faolligi past bo‘lgan holatlarda bashorat xatoliklari ko‘proq yuzaga kelishini ko‘rsatdi, bu esa modelni yanada takomillashtirish zarurligini anglatadi.

Olingan natijalar elektron ta’lim tizimlarida talabalar o‘quv faoliyatini bashoratlash imkoniyati mavjudligini yaqqol ko‘rsatadi. Turli mashinaviy o‘rganish algoritmlarining qo‘llanilishi talabalarning faolligi, topshiriqlarni bajarish holati va baholar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlashga imkon berdi. Natijalarning taqqosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, model samaradorligi tanlangan algoritm turiga va ma’lumotlar xususiyatiga bevosita bog‘liq bo‘lib, murakkab va ko‘p o‘lchovli ma’lumotlar bilan ishlashda ansambl yondashuvlari ustunlikka ega.

Logistika regressiyasi modeli soddaligi va tushunarliligi bilan ajralib turadi. Ushbu model natijalarini talqin qilish oson bo‘lib, talabaning xavf guruhiga tushish ehtimolini tezkor baholash imkonini beradi. Biroq, chiziqli bog‘liqliklarga tayanishi sababli, murakkab xatti-harakatlar va nolinear munosabatlarni to‘liq aks ettira olmaydi. Shu sababli, ushbu model asosan boshlang‘ich tahlil yoki tezkor monitoring vazifalarida samaraliroq hisoblanadi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

Qaror daraxti modeli belgilar o‘rtasidagi nolinear bog‘lanishlarni aniqlashda yaxshiroq natijalar ko‘rsatdi. Talabalar faolligi va o‘zlashtirish darajasi o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni aniqlash imkoniyati ushbu modelning muhim afzalliklaridan biridir. Shu bilan birga, ortiqcha moslashuv muammosi ayrim holatlarda bashorat aniqligining pasayishiga olib kelishi kuzatildi. Bu esa model parametrlarini ehtiyotkorlik bilan sozlash zarurligini ko‘rsatadi.

Tasodifiy o‘rmon algoritmi barcha baholash mezonlari bo‘yicha eng barqaror va yuqori natijalarni namoyon etdi. Bir nechta qaror daraxtlari natijalarini birlashtirish orqali xatoliklarni kamaytirish va umumiy aniqlikni oshirishga erishildi. Ushbu yondashuv talabalarning turli xatti-harakatlarini hisobga olish imkonini berib, bashorat natijalarining ishonchliligini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, xavf guruhidagi talabalarni aniqlashda ushbu modelning qamrov ko‘rsatkichi yuqori bo‘lishi amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Taklif etilgan intellektual modulning asosiy kuchli tomoni — mavjud elektron ta’lim tizimlarida allaqachon shakllanayotgan ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatidir. Bu qo‘shimcha texnik infratuzilma talab qilmasdan, o‘quv jarayonini tahlil qilish va boshqarishni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, modul talabalarga individual yondashuvni kuchaytirish, erta ogohlantirish mexanizmlarini joriy etish va pedagogik qarorlarni ma’lumotlarga asoslangan holda qabul qilish imkonini yaratadi.

Shu bilan birga, ayrim cheklovlar ham mavjud. Ma’lumotlar sifati past bo‘lgan holatlarda bashorat aniqligi sezilarli darajada kamayishi mumkin. Bundan tashqari, talabalar faolligiga ta’sir qiluvchi psixologik va ijtimoiy omillar raqamli ko‘rsatkichlar orqali to‘liq aks ettirilmasligi mumkin. Kelgusida ushbu omillarni qo‘shimcha belgilar sifatida hisobga olish orqali modelni yanada takomillashtirish mumkin.

Elektron ta’lim tizimlarida shakllanayotgan katta hajmdagi o‘quv ma’lumotlari talabalar faoliyatini chuqur tahlil qilish va ularning akademik natijalarini oldindan bashoratlash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Talabalar faolligi, topshiriqlarni bajarish holati va baholar o‘rtasidagi bog‘liqlik mashinaviy o‘rganish algoritmlari yordamida samarali tarzda aniqlanishi mumkinligi ko‘rsatildi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini faqat yakuniy baholash bilan cheklab qo‘ymasdan, uni doimiy monitoring va prognozlash asosida boshqarish imkonini beradi.

Turli algoritmlarning taqqosiy tahlili shuni ko‘rsatdiki, sodda modellar tezkor va tushunarli natijalar bersa-da, murakkab va ko‘p o‘lchovli ma’lumotlar bilan ishlashda ansambl yondashuviga asoslangan modellar yuqori aniqlik va barqarorlikni ta’minlaydi. Ayniqsa, tasodifiy o‘rmon algoritmi talabalarning xavf guruhiga tushish ehtimolini aniqlashda eng muvozanatli natijalarni namoyon etdi. Bu holat elektron ta’lim tizimlarida intellektual bashoratlash modullarini joriy etish amaliy jihatdan maqsadga muvofiq ekanligini tasdiqlaydi.

Talabalar natijalarini bashoratlovchi intellektual modul ta’lim sifatini oshirish, individual yondashuvni kuchaytirish va pedagogik qarorlarni ma’lumotlarga asoslangan holda qabul qilish uchun samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bunday modullar yordamida o‘zlashtirish darajasi pasayib borayotgan talabalarni erta aniqlash, ularga o‘z vaqtida yordam ko‘rsatish va ta’lim jarayonini moslashtirish imkoniyati yuzaga keladi. Natijada elektron ta’lim tizimlari faqat bilim yetkazuvchi platforma emas, balki intellektual tahlil va boshqaruv mexanizmiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mitchell T. Machine Learning. — New York: McGraw-Hill, 1997.
2. Bishop C.M. Pattern Recognition and Machine Learning. — Springer, 2006.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-12

3. Han J., Kamber M., Pei J. Data Mining: Concepts and Techniques. — Morgan Kaufmann, 2012.
4. Géron A. Hands-On Machine Learning with Scikit-Learn and TensorFlow. — O'Reilly Media, 2019.
5. Romero C., Ventura S. Educational Data Mining: A Review of the State of the Art // IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics. — 2010.
6. Baker R.S.J.d., Inventado P.S. Educational Data Mining and Learning Analytics // Learning Analytics. — Springer, 2014.
7. Aggarwal C.C. Machine Learning for Data Mining. — Springer, 2015.
8. Siemens G., Long P. Penetrating the Fog: Analytics in Learning and Education // EDUCAUSE Review. — 2011.
9. Kotsiantis S. Educational Data Mining: A Case Study // International Journal of Artificial Intelligence. — 2012.
10. Alpaydin E. Introduction to Machine Learning. — MIT Press, 2020.